

СУБ'ЄКТНА КОНКРЕТИКА ЗАДАЧНОГО ПІДХОДУ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПРИНЦИП ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ

SUBJECT SPECIFICITY OF THE TASK APPROACH AS A METHODOLOGICAL PRINCIPLE OF PERSONALITY PSYCHOLOGY

Пропонований у статті методологічний принцип суб'єктної задачності, у руслі якого особистість постає як соціумний користувач певного поведінкового інструментарію, схильного до аутопоетичних змін при розв'язуванні задачі та отриманні шуканого результату, які, накопичуючись і піддаючись генералізаціям та узагальненням, утворюють відображувальну основу життєдіяльності індивіда як особистості у вигляді буттєвих концептів, утворюючи цим екзистенційну основу особистісної цілісності індивіда. Стверджуючи про задачний характер соціумного буття як континууму ситуацій побутової, комунікативної, інтерактивної активності та підкреслюючи їх особистісно утворюючу значимість, ми наголошуємо, що кожен отриманий результат, будучи наслідком вирішення діалектичних суперечностей у складі тієї чи іншої функціональної системи, є не просто втіленням суб'єктного задуму, а й наслідком роботи цілого ансамблю суб'єктних функцій, що мають свою історію виникнення та розвитку. Наголошується, що основним показником цілісності особистості є переживана суб'єктна конкретика її буття, що здійснюється у просторі міжособистісних відносин, діалогів-полілогів, заданих контекстами розв'язуваних задач не тільки ментального, а й практичного плану. Порівнюючи аналітичний та синтетичний підходи у персонології, доходимо висновку про значення суб'єктної конкретики задачного підходу, згідно з яким задача актуалізує необхідні для її розв'язання суб'єктні механізми, що забезпечують отримання шуканого результату, де ретроспективний поетапний аналіз слугує основою виявлення та опису процесуальних дій, що відкривають приховані від безпосереднього споглядання психологічні механізми, зберігаючи при цьому цілісність їхньої фактичної реалізації у складі комунікативно-інтерактивної компетенції під час здійснення відповідної стратегії.

Ключові слова: особистість, буттєвість, задача, результат, суб'єктивізація задачних умов.

The article proposes a methodological principle of subject problem-solving, in the course of which a person appears as a social user of a certain behavioral toolkit, prone to auto-poietic changes when solving a problem and obtaining the desired result, which, accumulating and subject to generalizations and generalizations, form the reflective basis of an individual's life activities as individuals in the form of essential concepts, thereby forming the existential basis of the individual's personal integrity. Asserting the problematic nature of social existence as a continuum of situations of everyday, communicative, interactive activity and emphasizing their personally-forming significance, we emphasize that each obtained result, being the result of resolving dialectical contradictions in the composition of one or another functional system, is not just an embodiment of the subject idea, but also as a result of the work of a whole ensemble of subject functions that have their own history of origin and development. It is emphasized that the main indicator of a person's integrity is the experienced subjective concreteness of his existence, which is carried out in the space of interpersonal relations, dialogues-polylogues, given by the contexts of solved problems not only of the mental, but also of the practical plan. Comparing analytical and synthetic approaches in personology, we come to a conclusion about the importance of the subject specifics of the problem approach, according to which the problem actualizes the subject mechanisms necessary for its solution, which ensure obtaining the desired result, where a retrospective step-by-step analysis serves as the basis for detection and description procedural actions that reveal psychological mechanisms hidden from direct observation, while preserving the integrity of their actual implementation as part of communicative-interactive competence during the implementation of the corresponding strategy.

Key words: personality, essentiality, task, result, subjectivation of task conditions.

УДК 159.923.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.66.21>**Велитченко Л.К.**д.психол.н., професор,
професор кафедри педагогіки
і психологіїІзмаїльський державний гуманітарний
університет

Вступ. Якщо звернутися до трактування поняття особистість в персонологічних текстах, кожен з яких є вираженням не те щоб істини в останній інстанції, але все ж таки виглядає як деяке психологічне «еврика», що сходиться до роздумів і часом до одкровень про це багатозначне і аж ніяк не просте психологічне явище. Біля витоків таких теоретичних пошуків, як правило, лежить щиро поставлене автором запитання про буттєву сутність цього явища, відповідь на яке формулюється цілком однозначно за схемою «суб'єкт – предикат» («Особистість – це ...»), де всі подальші міркування обертаються навколо ідеї, вираженої в предикаті, опрацювання якої тим чи іншим

чином деталізує предмет міркувань, що за потреби перетворює деталі на судження про структуру особистості. Найдивовижніше полягає в тому, що чим більше в роздуми привноситься деталей, тим більш розмитою стає саме обговорюване явище, перетворюючись на вихолощений теоретичний конструкт щось на кшталт «з-за дерев не бачити лісу».

Яскраві приклади відповіді на запитання про сутність особистості знаходимо, зокрема, звернувшись до історико-психологічного аналізу світової персонології, проведеного академіком В.А.Роменцем, де ідея особистості пов'язується з такими сферами її прояву, як творчість (Леонардо да Вінчі), суспільні від-

носини (Бальтасар Грасіан), відображені у вигляді цілісного інтегративного механізму (Гейман Штейнталь, Моріц Лацарус, Вільгельм Вундт), співвіднесеного з мотивом існування, перебуванням у світі, пов'язаним зі стратегією поведінки (Федір Достоєвський) тощо [4], вважаючи назване ним в аналізі найсуттєвішим моментами, що характеризують особистість за поглядами названих ним авторів.

На думку одного С.Д. Максименка – одного з найбільш послідовних розробників персонологічної проблематики, протиріччя між цілісністю буття предмета розгляду та аналітичністю поаспектності самого процесу розгляду може бути вирішено за умови знаходження методу, який є «теоретично оформлений засіб і водночас результат специфічного предметнення ідей і уявлень дослідника про предмет вивчення» [2, с. 6]. Такий метод передбачає перенесення методологічного акценту з констатації ідеї цілісності особистості на формування її суб'єктивності, моделюючи її в умовах формувального експерименту як необхідного компоненту методу, зорієнтованого на задачу, де «цілісність, яка присутня в усій особистості і у кожній окремоті, специфікується кожен раз відповідно до конкретної частини, залишаючись водночас рівною собі самій» [2, с. 7].

У зв'язку з цим ми поставили собі за **мету** з'ясувати обставини, за якими особистість як така, зберігаючи ознаку цілісності, все ж таки не позбавлена можливості отримувати ретроспективно-аналітичні відомості, що відображають її процесуальні та особистісні відзнаки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наполягаючи на необхідності виявлення одиниці суб'єктності особистості як системи, що і регулює, і розвиває себе, С.Д. Максименко висновує про наступне – «вона має бути живою. Дотримання цього і буде означати відхід від редукції» [2, с. 7], якої, на його думку, не позбавлена будь-яка теоретична конструкція, що, посиляючись на частину, розмірковує про все цілком.

Одне з найсуттєвіших зауважень, висловлених С.Д. Максименком на адресу методології персонологічної проблематики, стосується неузгодженості моменту одержання статистично опрацьованої інформації та її перенесення на континуальність фактичного буття, миті якого у цьому випадку в часі значно випереджають моменти, коли ці відомості здобували експериментальним шляхом, при цьому вважаючи за можливе відтворити всю складну буттєву картину особистості, звертаючись до окремих, хоч і дуже продуманих, але все ж таки штрихів психодіагностичного характеру, вважаючи при цьому, що зображується особистість в цілому.

Звертаючись до ідеї аутопоезису, що відображає здатність живої системи, що само-

організується, до самовідтворення і самостворення, сформульованою У. Матураною та Ф. Варелою в контексті Сант'ягської теорії пізнання, ми отримуємо можливість міркувати про особистість як про цілісне психологічне явище, що перебуває в процесі постійного відтворення своєї онтичної сутності, що сягає початку свого існування, закладеного в суб'єкта як осередку життєво важливих функцій та інстинктів, спрямованого на самозбереження та самоствердження в життєвих обставинах.

Найдивовижніше в наших міркуваннях полягає в тому, що як тільки ми торкаємося питання про сутність, то тут же на передній план висувається наше уявлення про неї, не позбавлене наших суб'єктивних переваг, здебільшого пов'язаних зі здоровим глуздом, присмачених деякою кількістю теоретичних відомостей, які, будучи поставленими на чільне місце в дефініції, надають відповідну спрямованість у тлумаченні нашого основного поняття – поняття про особистість.

Якщо взяти за основу ідею суб'єкта як осередок життєво важливих функцій, що забезпечують цілісність індивіда як у біологічному, так і в соціальному плані, який у кожний момент часу свого існування актуалізує свої пізнавальні схеми, що склалися на даний момент, і розширює свої пізнавальні можливості під впливом співвідношень соціалізуючих обставин, вихід інтернальних функціональних схем на поверхню перетворює їх на деякий поведінковий інструментарій, що використовується для встановлення та підтримки контактів з особами, що своєю присутністю визначають відповідний життєво важливий соціум.

Розмірковуючи в такому ключі, ми необхідним чином приходимо до висновку про зовнішній поведінковий інструментарій, який у кожний момент часу зазнає аутопоезисних змін, які час від часу як би «застрягають» у поведінкових патернах у вигляді деяких досвідних новоутворень, використовуваних у наступних ситуаціях подібного плану.

В ідеї поведінкового аутопоезису, що здійснюється індивідом відповідно до закладених у суб'єкті функцій самозбереження та самоствердження, ми вбачаємо можливість трактувати поняття особистість, звертаючись до її суб'єктної сутності, вихідна інтернальність якої, що сягає витоків індивідуального існування, екстерналізується відповідно до зовнішніх умов, набуває під їх впливом аутопоезисних змін, які стають її патернальними і, отже, особистісними характеристиками, якщо йдеться про варіанти системи «людина – людина».

Подієва канва індивідуального буття не може не відобразитися у вигляді потоку перцептивних образів, які, накопичуючись і піддаючись генералізаціям та узагальненням,

утворюють відображувальну основу життєдіяльності індивіда як особистості у вигляді буттєвих концептів, що обертаються навколо системи особистісних смислів, створюючи при цьому переживання «істини буття» (М. Гайдегер), яка перебуває у складі репрезентативних образів, утворюючи цим екзистенційну основу особистісної цілісності індивіда.

Вбачаючи в цілісності принципову неподільність, що спрямована на загальний результат особистості як суб'єктної функціональної структури у складі її буття, що перманентно триває, і є, по суті, практичною реалізацією її установки на те, щоб не просто бути відповідно до імперативності самозбереження, а й бути, відповідаючи власному уявленню про своє «Я» у системі реальних та уявних міжособистісних відносин з опорою на можливість потенційних самостверджень за рахунок вдалого використання власних та залучених ресурсів, приходимо до висновку про результат як системну основу цілісності особистості, що має конкретну передісторію, пов'язану з отриманням попередніх результатів.

Цілком логічно вважати, що кожен проміжний результат, будучи передумовою підсумкового результату, вже сам по собі пов'язаний із комунікативно-інтерактивними обставинами, перебуваючи в яких індивід не міг не проявляти відповідні предметні й особистісні компетенції, висхідні до перманентних когніцій актуального плану, що торкаються як окремих аспектів розв'язуваної задачі, так і власне особистісних характеристик «розв'язувача» у тому числі і як діяча.

Якщо трактувати особистість як узагальнений результат деякої послідовності буттєвих задач, хоча й не завжди системних, але все ж таких, що все одно стосуються індивіда як суб'єкта їх розв'язання, то ми впритул підходимо до відповіді питанням про те, чим є особистість взагалі як певна цілісна даність, не зведена до сукупності чи системи властивостей.

Розглядаючи категорію задачі як об'єктивну передумову життєдіяльності індивіда, що має достатній рівень суб'єктної значущості та смислової наповненості, ми можемо з достатньою впевненістю стверджувати про задачний характер цілісності індивіда як особистості, яка тим не менш містить у собі і аутопоезні ознаки та ознаки, що сходять до цілеспрямованого навчання та самонавчання, що спираються на відповідні методичні та технологічні прийоми та хитрощі.

Сказане підводить нас до ідеї активнісного (діяльнісного, професійного) опосередкування особистісного розвитку, заснованої на переживанні індивідом своєї причетності до тієї чи іншої професії насамперед в особі реальних чи уявних її представників, у руслі якої форму-

ється відповідний образ «Я», що містить оцінні характеристики свого суб'єктного «можу», екстрапольовані на професійні, а також буттєві «треба», включені до змісту категорії задачі як такої.

Якщо міркувати про особистісні властивості як такі безвідносно до їх конкретного носія в надії отримати при їх збиранні разом деякий теоретичний абстрактум, то відразу виникає питання про його буттєве призначення, відповідь на яку губиться, як правило, в солідних теоретичних побудовах. Але якщо цього не робити, то ми опиняємось перед фактом декларативної заяви про існування певної цілісності, яка десь там у глибинах своєї сутності існує як теоретично уявне диференційоване ціле.

Природно вважати аналітико-синтетичну діяльність основою розв'язування задачі, виконаного «розв'язувачем» відповідно до його досвіду підходити до задач взагалі і даного класу, зокрема, а також до особистісних установок по відношенню до задач в цілому. Однак, зазначена процесуальність відкрита індивіду як факт внутрішньої мови з її закономірною фрагментарністю та предикативністю, що переживається ним як деяка подієва даність, вплетена тим чи іншим чином в загальну тканину його існування знову ж таки як цілісної буттєвої сутності.

З наведеного випливає, що основним показником цілісності особистості є переживана суб'єктна конкретика її буття, що здійснюється у просторі міжособистісних відносин, діалогів-полілогів, заданих контекстами розв'язуваних задач не тільки ментального, а й практичного плану. Вважається, що розв'язання задачі відбувається у послідовності таких етапів, як: а) усвідомлення проблемної ситуації; б) віднесення проблеми до деякої галузі знань; в) відбір правил, прийомів; г) вибір варіанту розв'язання; д) перевірка розв'язання; е) думка з питання задачі [3, с. 238].

Вбачаючи у розв'язанні навчальної задачі та будь якої задачі ментального плану взагалі, що має продовження також і в комунікативно-інтерактивний план, подібні етапні ознаки, можна за аналогією вважати в кожному задачному результаті не тільки присутність досвіду проходження кожного з них, але і його аутопоезне вдосконалення у відповідній задачній послідовності буття.

Оскільки задача як така містить протиставлення змістовного та процесуального аспектів, а задачний результат свідчить про процесуальну компетентність «розв'язувача», що сходить до практики перебування у групах різного ступеня референтності, остільки соціометричний статус індивіда в цій групі та в групах подібної чи іншої соціумної активності у порівнянні з їх індексом групової згуртовано-

сті може, на нашу думку, бути показником ступеня цілісності індивіда як особистості.

Високий соціометричний статус свідчить не просто про його популярність у цій групі, а й про оцінювану якість розв'язуваних ним задач різного порядку у ній і, отже, про рівень позитивності ставлення до себе як до особистості. Індекс групової згуртованості, вказуючи на ступінь збігу думок членів групи з істотних питань, що стосуються спільної життєдіяльності, є одночасно і показником комфортного самовідчуття індивіда як особистості в групі.

Пославшись на соціометричний індекс даного індивіда, ми, знаючи конкретне розміщення акцентів у здійсненні групових процесів із зверненням, наприклад, до тих, а не інших психологічних механізмів у комунікативно-інтерактивних відносинах, отримуємо можливість не просто простежити їх вплив на даного індивіда, звіряючи нашу думку про нього з його соціометричним індексом, а й сформулювати персонологічну інтерпретацію його як цілісної особистості, пославшись перш за все, на цілісність існування в «тут і зараз» як у реальному, так і в уявному плані.

Вбачаючи у понятті «буття» його онтологічну суб'єктну визначеність, співвідносну з екзистенційним «бути» як дотримання завжди присутнього імперативу індивідного самозбереження та особистісного самоствердження, ми з особливою визначеністю завважуємо про наявність різнорівневої результативності (min|max) побутового, дозвольного та/або творчого характеру, в якій особистість відбивається через ознаки її інтегральної сутності, як деяка послідовність подій, що відбулися, створюючи тим самим ретроспективну відкритість інтернальних механізмів, що призвели до того чи іншого екстернального результату.

Вважаючи за П.К. Анохіним результат основою функціональної системи, утвореної для його отримання, приходимо до висновку про можливість ретроспективного аналізу шляху від результату до його поетапних основ, вбачаючи в кожному діалектичному єдності попередньої причини та наслідка, що впливає із неї, щось на кшталт конструкту «Озираючись назад» або відповіді розхожого питання «Як ти дійшов до життя такого?».

Природно, стикаючись з двоякою відстороненістю поглядів «з боку» та «озираючись назад», індивід, зауважуючи те, чого він не бачив раніше, не тільки вбачає в ньому певний причинно-наслідковий ланцюжок промайнуло буття, а й наділяє його найменням «доля», виявляючи раптом у собі щось, що й раніше відчувалося як невиразне переживання, поки що не обтяжене матерією «розбору польотів», але все ж таки таке, що чекало свого слушного

часу, коли кількість «польотів» стане критичною.

З цього моменту особистість як така позбавляється своєї цілісності, перетворюючись на якусь сукупність аналітичних фрагментів, яким ще належить стати шуканим цілим за умови, що індивід побачить у них досі приховану логіку свого буттєвого існування, яка і стане її системною основою, що виявляється у суб'єктній значущості розв'язуваних задач на перетині суб'єктивних «хочу» та об'єктивних «треба».

Саме суб'єктивації задачних умов за рахунок їхньої аутопоезної аналітичної вербалізації, в тому числі і у процесі аутокомунікації, належить право формувати інтернальну основу того, що за наступної екстерналізації, викликаній відповідними задачними обставинами, сприйматиметься як діяльний цілісний індивід, званий терміном особистість, адекватний змістовним нюансам міжособистісного простору тієї чи іншої ситуації.

Діяльнісна комунікативно-інтерактивна екстерналізація ментальних інструментальних утворень, що відповідають умовам задачі, прийнятої індивідом до розв'язання, у вигляді схем: а) когнітивно-операційних (технологічних, комунікативних, особистісних дії та операції); б) комунікативних (стиль спілкування, типи інтеракцій, статусні відносини, групова динаміка); в) усвідомлення умов завдань (перцептивні, мнемічні, мовленнєві, розумові); г) власного існування у прагматиці предметного, предметно-знакового та соціального середовища як основи власних особистісних смислів [1, с. 113], являє собою процесуальну конкретизацію індивідом умови його суб'єктного буття стосовно тієї чи іншої ситуації та її реалізації у відповідних поведінкових патернах, що у своїй прагматиці відтворюють ідею цілісності особистості як такої.

Висновки з проведеного дослідження. Перебуваючи між ідеєю аналітичності та ризикуючи втратити відчуття цілісності у прагненні до всебічного та більш ґрунтовного розгляду особистості як предмета вивчення та холістичним підходом, обтяженим певною кількістю досить умоглядних теоретичних побудов, доходимо висновку про необхідність якоїсь золотої середини, можливість знаходження якої ми вбачаємо у суб'єктній конкретиці задачного підходу, згідно з яким завдання, переломлюючись у свідомості «розв'язувача» об'єктивними сторонами своєї умови, актуалізує необхідні для вирішення суб'єктні механізми, що забезпечують зрештою отримання шуканого результату, ретроспективний поетапний аналіз якого може слугувати основою виявлення та опису процесуальних дій, що відкривають при їх теоретичному розгляді приховані від безпосереднього споглядання

психологічні механізми, зберігаючи при цьому цілісність їхньої фактичної реалізації у складі комунікативно-інтерактивної компетенції під час здійснення відповідної стратегії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Велитченко Л.К. Особистість як суб'єктна конкретика ідеї буття та долі: монографія. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2024. 250 с.

2. Максименко С.Д. Теоретико-методологічні проблеми психології XXI століття: генетико-креативний дискурс. *Вісник НАПН України*, 2022, 4(1). С. 1–11.

3. Психічні процеси: програмн. довідн. / уклад. Л.К. Велитченко. Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2010. 394 с.

4. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: Навчальний посібник. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009. 575 с.